

Stručni i informativni članci), 3. *Rad na nastavnim planovima i programima*, 4. *Ostali članci*, 5. *Urednik publikacija*, 6. *Recenzije*, 7. *Radovi o Valentinu Puževskom*, a sadrži ukupno 412 bibliografskih jedinica.

Škola škole... svoje će čitatelje zacijelo pronaći kako u redovima suvremenika i suradnika prof. dr. sc. Puževskog koji će prepoznati mnoge informacije i fotografije, pa i sebe u njima i na njima, tako i u redovima učitelja i pedagoga koji danas rade i žive prosvjetarski poziv. Zasiurno će knjiga poslužiti i kao priručnik nacionalne povijesti pedagogije studentima pedagoških fakulteta, a koji će iz nje crpiti ne samo činjenice i znanja nego i strast i nesebičnost za poziv koji iz lika i djela profesora Puževskog i danas izbijaju.

Branka Manin

Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti. Ur. Tihomir Cipek. Zagreb: Disput, 2011.

Zbornik pod naslovom *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti* objavljen je u Zagrebu 2011. godine. Uredio ga je Tihomir Cipek. Sadrži 390 stranica te je podijeljen na poglavlja. Predgovor je napisao Tihomir Cipek (politolog, profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu) pod nazivom *Kultura sjećanja i rat* (7-12). Knjiga je podijeljena na četiri tematske cjeline i to: *Teorije sjećanja i politička legitimacija* (13-178), *Studije slučaja* (179-264), *Nacije i sjećanja u Bosni i Hercegovini* (265-432) te *Udžbenici povijesti i historiografija* (343-377). Na kraju je dana kratka biografija autora teksta (379-383) i sadržaj zbornika *Kultura sjećanja* o 1918., 1941. i 1945. godini (385-390). Zbornik je interdisciplinaran jer je sastavljen od tekstova povjesničara, politologa, psihologa. Svaka tematska cjelina sastoji se od više poglavlja. Tematsku cjelinu *Teorije sjećanja i politička legitimacija* čine poglavlja: *Povijest uzvraća udarac* (13-28), *Dometi i ograničenja ličnih sećanja u osvetljavanju traumatične prošlosti* (29-50), *Iz tamnice u državotvorni raj* (51-74), *Sablasi Jugoslavije : delegitimiranje političke zajednice putem teorija zavjere* (75-92), *Moć stereotipa: Srbi o Hrvatima-prije, za vrijeme i nakon sukoba* (93-108), *Povijesne teme u programima hrvatskih političkih stranaka 1989.-1990.* (109-122), *Korisna prošlost?* (123-156), *Drugi – strani - neprijatelj* (157-162), *Identitet i drugi* (163-175). Drugu tematsku cjelinu čine poglavlja: *Propaganda protiv istine: slike rata u medijima 1991. godine* (179-198), „*Velike priče*“ i *mit o postkomunizmu-sećanje na Zorana Đinđića* (199-214), *Sukob komemoracija i promjena značenja: Meštrovićev paviljon kao prije-porno mjesto sjećanja* (215-238) i *Sjećanje ili zaborav kroz preimenovanje, rušenje i gradnju* (239-261). Pretposljednja tematska cjelina sadrži poglavlja: *Položaj vjerskih zajednica i njihova djelatnost tokom 1980-ih godina u Bosni i Hercegovini* (265-286), *Politika imena: od Muslimana do Bošnjaka* (287-298), *Kretanje ka nultoj tački - politički narativ SDA 1990-1992 kao temelj kulture sjećanja Bošnjaka* (299-312), *Bliska povijest i nova sjećanja* (313-326), *Poetika svjedočenja i otpora* (327-340). Posljednja

cjelina sadrži poglavlja: *Eksplzivna naprava s odloženim dejstvom* (343-358) i *Prikaz postanka suvremene Republike Hrvatske u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu* (359-377).

Predgovor koji je napisao Tihomir Cipek govori o povijesnom lomu, ratu, te razlogu zašto se on našao u središtu istraživanja. Po njemu su ratna stradanja obilježila sva tri naroda; i Hrvate, i Bošnjake i Srbe. Projekt *Kultura sjećanja: Bošnjaci, Hrvati i Srbi u komparativnoj perspektivi* došao je do zaključka da je rat izazvao Miloševićev režim. Pokazalo se da je važnu ulogu imala manipulacija prošlošću, služila je kao političko oružje. U ovom zborniku predstavljena su izlaganja s konferencije u Banja Luci pod nazivom *Kultura sjećanja -povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Zbornik nastoji prikazati sjećanje koja se odnose na rat te prikazati način korištenja povijesti u ratnoj propagandi i legitimiranju rata. Tihomir Cipek ističe kako su sudionici i sudionice konferencije nastojali ukazati na ulogu kulture sjećanja u oblikovanju kolektivnog identiteta. Na kraju predgovora autor navodi da se nada da će objavljeni radovi ukazati na činjenicu o dijalektičkoj vezi između interpretacije historiografije i uspomena svjedoka prošlosti.

Prva tematska cjelina započinje s radom Tihomira Cipeka: *Povijest uzvraća udarac. Nacija i demokratska legitimacija*. Autor na samom početku teksta navodi kako političku zajednicu oblikuju zajednička sjećanja. Uvodi pojam „kulture sjećanja“ u kojem povezuje povijest i politiku, sjećanje i političku legitimaciju. Navodi kako je s razvojem moderne nacionalne države kultura sjećanja postala ključni način oblikovanja nacionalnih identiteta i legitimacije političkog poretka. Cipek navodi da sjećanje služi kako bi se formirala zajednička slika povijesti koja jednu zajednicu sjećanja razlikuje od druge. Na kraju svog rada zaključuje kako se razvija nova kultura sjećanja u kojoj u središtu nisu više junaci - veliki ratnici koji su postali heroji nacije, već žrtve nacije postaju heroji nacije.

Nebojša Petranović (socijalni psiholog) i Milena Dulanović (psihologinja) autori su drugog teksta pod naslovom: *Dometi i ograničenja ličnih sećanja osvetljavanju traumatične prošlosti*. Rad govori o Domovinskom ratu, tj. autori ga nazivaju Balkanskim ratom. Smatraju ga jednim od možda najdokumentiranijih sukoba u povijesti čovječanstva. Postavljaju pitanje pomaže li govorenje proživljenih sjećanja u prevladavanju bolne prošlosti. Smatraju kako se kod svjedočenja javljaju dvije grupe problema: koja je korisnost procesa govorenja istine i koliko su sjećanja iskrivljena i različita od realnih događaja. S obzirom na to da je od događaja prošlo više od 20 godina, smatraju da su se sjećanja djelomično izbrisala, a rupe su popunjene pod utjecajem naših potreba i društvenih okolnosti. Zaključuju kako su nužne sistematske objektivne studije koje mogu provjeriti brojne pretpostavke o značenju govorenja istine. Na samom kraju autori navode: „Zaboravimo da bismo prevazišli ljutnju i mržnju, a zapamtimo da bismo omogućili ponavljanje“.

Treći tekst pod naslovom *Iz tamnice u državotvorni raj. Muškost u narativima osnivanja hrvatske države, topos žrtve i feministička kritika* djelo je autorice Brigitte Malenice (politologinja i kulturologinja). Rad započinje krizom u bivšoj državi 70-ih, smrću Josipa Broza Tita. Navodi kako se nakon 1989. motiv žrtve kao i njegova

narativna tradicija pokazao kao dominantan motiv za postavljanje temelja novih zajednica i država. Smatra kako u raspadu države i stvaranju nove države topos žrtve zauzima središnju točku u narativizaciji nacije.

Idući tekst autora Nebojše Blanuše (politolog i psiholog): *Sablast Jugoslavije, delegitimiranje političke zajednice putem teorije zavjere* opisuje proces delegitimacije. Po autoru delegitimacija političke zajednice označava proces i izraz gubitka uvjerenja značajnog dijela njezinih pripadnika u pogledu valjanosti i opravdanosti njezina političkog i pravnog poretka te dovođenje u pitanje potrebe za njezinim postojanjem. Autor se bavi teorijom zavjere kao oblikom interpretacije putem koje se dijagnosticira problem i politički neprijatelj. U radu je primijenjen tip analize diskursa. U tom smislu, teorija zavjere je diskurzivna tvorba. Kao primjer autor je naveo Memorandum SANU-a.

Sljedeći tekst *Moć stereotipa: Srbi o Hrvatima - prije, za vrijeme i nakon sukoba* djelo je autora Bože Skoke (politolog i komunikolog). Autor započinje tekst objašnjenjem pojma stereotip. Navodi kako je stereotip skup uvjerenja o karakteristikama neke skupine ljudi te da stereotipi za razliku od predrasuda u sebi nose dio istine. Navodi kako je stereotip mješavina realnosti i fantazije, oni su sastavni dio ljudske imaginacije. Po autoru, stereotipi su povezani s mitovima, a posebno dolaze do izražaja u vrijeme kriza. Autor je u radu istražio i analizirao stereotipe koji su se kroz povijest pojavljivali u hrvatsko-srpskim odnosima, koliko su danas prisutni, a koliko su se izmijenili od sukoba. Srbi su percipirali Hrvate kao narod bez povijesti. Negativni stereotipi se odmakom od ratnih sukoba smanjuju, ublažavaju. Za kraj navodi kako je dio stereotipa dio mentaliteta. Posebno ističe negativne stereotipe koji dolaze do izražaja u godinama povijesnih lomova.

Šesti tekst autora Stjepana Matkovića (povjesničar) nosi naslov: *Povijesne teme u programima hrvatskih političkih stranaka; 1989.-1990.* Autor je u radu prikazao stranke koje nastaju u Hrvatskoj pred slom Jugoslavije i nakon njenog raspada. Dao je kratki pregled programa svake stranke. Navodi kako nije bila slučajnost da su povijesne teme inkorporirane i u programe većeg broja novonastalih stranaka. Smatra kako je do toga došlo zbog raskida s političkim monopolom Komunističke partije. Do tada je jednopartijska vlast nastojala pružiti podobnu predodžbu povijesti. Navodi kako su mnoge stranke nastojale svoju legitimaciju izvući iz prošlosti i time dokazati svoj već dokazani identitet. Zaključuje kako je u tom periodu nakon 1990. nacionalno pitanje sa svim svojim aspektima iz prošlosti bilo istaknuto u većoj mjeri nego što to današnje stranke rade.

Sljedeći tekst je *Korisna prošlost. Ratovi devedesetih u deklaracijama Hrvatskog sabora* autorice Snježane Koren (povjesničarka). Početak teksta objašnjava ulogu povjesničara u 19. stoljeću i danas. Naime, autorica navodi kako su nakon sloma komunizma brojni povjesničari sudjelovali u reinenciji nacionalne povijesti. Navodi kako povijest ne može pobjeći od vlastitih svjetonazora, političkih stavova, vjerskih uvjerenja i vrijednosti. Ističe kako se javna uporaba povijesti češće odnosi na kolektivno pamćenje nego na povijest; u njenom oblikovanju sudjeluju i povjesničari i političari. Zaključuje kako povjesničar svojim profesionalnim znanjem može pomoći da se neke dvojbe o prošlosti razriješe na elementarno činjeničnoj razini.

Pretposljednji tekst prve cjeline nosi naslov *Drugi, strani, neprijatelj* autora Gorana Gretića (filozof). U tekstu se govori o onome što je strano. Autor navodi da je strano ono što pripada nekom drugom, tj. da se radi o vrsti i načinu, ono drugo je strane vrste.

Posljednji tekst *Identitet i drugi* autorice Maje Jelić (politologinja) pokušava pojam identiteta i drugih staviti u kontekst sukoba 1990-ih. Autorica navodi da bismo mogli živjeti s drugima, zajedno u različitosti, naše različitosti ne bi smjele biti ponižavajuće za druge. Također ističe da dominantan kolektivni identitet stvara „druge“ različite od nas.

Druga tematska cjelina nosi naslov *Studije slučaja*. Započinje tekstem Igora Kanižaja (politolog) pod naslovom *Propaganda protiv istine: slike rata u medijima 1991. godine*. U početku teksta autor navodi kako je cilj ukazati na glavne karakteristike koje se odnose na reakcije medija na ratna događanja 1991. godine. Napominje kako je rat u Jugoslaviji od početka bio rat medija. Navodi kako su javni mediji pomagali u pripremi rata, stvaranju osjećaja neizbježnosti oružanog sukoba. Televizija je kao medij imala ključnu ulogu o izvještavanju o ratnim događajima. Na kraju navodi kako je priča o Siniši Glavaševiću postala simbol poštenog, pravednog, suosjećajnog i predanog novinarstva.

Idući tekst nosi naslov *Velike priče i mit o postkomunizmu - sećanje na Zorana Đinđića* autorice Gordane Đerić (antropologinja). U ovom radu autorica govori o izgradnji nacionalnog sjećanja u posljednja dva desetljeća na primjeru Zorana Đinđića. Navodi koji su uslovi potrebni suvremena priča postane mit. Ističe kako je glavno pravilo u stvaranju mita da se iz prošlosti uzme ono što nam danas treba. Za kraj navodi kako je glavna razlika između komunizma i postkomunizma u izgradnji sjećanja u domenama izražavanja. Naime, u komunizmu su bila potisnuta vlastita i grupna sjećanja koja su odstupala od domene naracije.

Treći tekst autora Vjerana Pavlakovića (povjesničar) nosi naziv *Sukob, komemoracija, i promjene značenja: Meštrovićev paviljon kao prijeporno mjesto sjećanja*. Tekst se referira na promjenu imena Trga žrtava fašizma u Trg hrvatskih velikana. Naime do navedenog preimenovanja dolazi u prosincu 1990. godine. preimenovanje trga javnost je dočekala podijeljeno. Kako bi što jasnije objasnio prijepore oko promjene imena, autor navodi nastanak Meštrovićevog paviljona na navedenoj lokaciji te kako se njegova funkcija kao i ime trga mijenjalo dolaskom nove vlasti. Navodi kako nijedna promjena imena nije izazvala toliko kritika kao posljednja te je upravo zbog toga trgu vraćeno promijenjeno ime 2001. godine.

Posljednji tekst drugog poglavlja nosi naslov *Sjećanje ili zaborav kroz preimenovanje, rušenje i gradnju. Grad Banja Luka* autorice Armine Galijaš (povjesničarka). Autorica govori o procesu preimenovanja ulica i rušenju kulturnih spomenika te kako je okončan u Banja Luci. Ističe kako su sve ulice s bošnjačkim i hrvatskim prizvukom preimenovane te kako su mnoge ulice dobile imena po osobama iz srpske epike. Također navodi kako je promjena imena popraćena njihovom transkripcijom na ćirilično pismo. Kao poseban fenomen izdvaja pojavu da građani mijenjaju svoja imena u „više srpska“ te da prelaze na pravoslavlje. Ističe kako je religija postala politička

manifestacija. Navodi i kako se uništavaju mjesta sjećanja, spomenici kulture i kulturni korijeni jedne etničke grupe.

Treća cjelina bavi se temom *Nacije i sjećanja u Bosni i Hercegovini*. Prvi tekst je djelo autorice Ćenite Sarač Rujanac (povjesničarka) pod naslovom *Položaj vjerskih zajednica i njihova djelatnost tokom 1980-ih godina u Bosni i Hercegovini*. Autorica na početku teksta ističe dva važna događaja 1980., a to su opća mobilizacija kroz manipulaciju simbolima i temama iz povijesti te oživljavanje sjećanja kroz jačanje kolektivne svijesti. Gradi se mit o viktimizaciji na otkopavanju masovnih grobnica i misama za-dušnicama. Ističe kako su sve tri vjerske zajednice stale uz svoje nacionalne stranke. Tih godina (1980-ih) javlja se liberalizacija u odnosima između vjerskih zajednica i vrhovne vlasti. Liberalizacija odnosa nastala je kao posljedica nemoći vlasti da kontrolira vjersku zajednicu. Ističe kako se religizacija odvijala istovremeno s nacionalizacijom.

Idući tekst pod naslovom *Politika imena: od Muslimana do Bošnjaka* autora Ša-ćira Filandra (filozof i sociolog) ističe problem imena nacije. Navodi kako muslimanski identitet nije bio shvaćen kao fiksna i primordijalna datost ukorijenjena u prošlosti, već je bio osporavan i ugrožavan. Muslimanska nacija htjela je za sebe civilno ime, da bude nacija u europskom značenju tog pojma. Do konačne promjene imena dolazi na drugom Bošnjačkom saboru 1993. godine kada dolazi do promjene imena u Bošnjak. Novom imenu se pristupalo iz pragmatičko-političkih razloga, a religija je nastavila i dalje igrati ulogu odreditelja nacije. Zaključuje kako promjena imena u Bošnjak postaje odlučujućim faktorom novog identiteta naroda.

Potom slijedi tekst naslova *Kretanje ka nultoj tački. Politički narativ SDA 1990-1992. kao temelj kulture sjećanja Bošnjaka* autorice Sabine Veladžić (povjesničarka). Autorica navodi kako je cilj ovog rada analiza nacionalno-političkog narativa koji Stranka demokratske akcije (SDA) kreira i propagira u periodu od 1990. do 1992. Navodi kako agresija na Bosnu i Hercegovinu predstavlja nultu točku u kolektivnom pamćenju Bošnjaka.

Predzadnji tekst autorice Amre Čusto (povjesničarka) nosi naslov *Bliska prošlost i nova sjećanja. Groblje Kovači i ratna džamija Igman u kulturi sjećanja Bošnjaka*. Autorica na početku navodi kako bosansko-hercegovačko društvo ima novo sjećanje. Sarajevo je danas grad s bošnjačkom većinom. Nakon 1995. nastaje memorijalna kul-tura koja je vidljiva u spomen-obilježjima i ceremonijama sjećanja. Groblja su uređena kao memorijali te imaju značaj za integraciju zajednice. Društvo koje je izašlo iz rata svoj legitimitet zasniva na žrtvama. Kao primjere autorica teksta navodi džamiju Igman i groblje Kovači. Na kraju zaključuje kako je izgradnja novih mjesta i dana sjećanja rezultat rata, novog društva, političkog okruženja i promjena.

Posljednji tekst iz treće cjeline nosi naslov *Poetika svjedočenja i otpora. Antiratno pismo i društveno pamćenje u BiH nakon rata 1992.-1995.* autora Envera Kazaza (te-oretičar književnosti). Navodi kako su književnost i vladajući model suprotstavljeni u društvenom poretku. Književnost je marginalizirana, ona je alternativni diskurs. Za-ključuje kako je književnost uspjela destabilizirati poredak društvenog pamćenja kao modela ideološke ratne varijacije.

Posljednje tematsko poglavlje nosi naslov *Udžbenici povijesti i historiografije*. Prvi rad pod naslovom *Eksplzivna naprava s odloženim dejstvom. Slika ratova 90-ih u srpskim udžbenicima istorije (1993-2005)* autorice Dubravke Stojanović (povjesničarka). Autorica navodi kako su udžbenici u Srbiji prvi put promijenjeni 1993. godine. Kazuje kako je smisao tadašnjih udžbenika bio izmjena slike o prošlosti radi potreba sadašnjosti. Ističe kako je tada bilo potrebno napraviti povijesni konflikt između Srba i Hrvata. To je bilo potrebno da se stvori psihološka osnova za rat. Navodi kako su tekstovi bili ispunjeni ksenofobijom, prezirom i mržnjom prema susjednim narodima te europskoj i svjetskoj zajednici. Poslije političkih promjena 2000. godine, u udžbenicima nema govora mržnje, ne vrijeđaju pripadnike drugih naroda i vjera. No navodi kako je matrica tumačenja raspada Jugoslavije ostala identična. Ključ nalazi u tumačenju srpskog naroda kao žrtve. Za kraj navodi kako su ratni zločini izjednačeni te je prikazano da su sve strane u ratu jednako odgovorne.

Posljednji rad posljednje teme nosi naslov *Prikaz postanka suvremene Republike Hrvatske u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu* autora Damira Agičića (povjesničar). Autor navodi kako su udžbenici bili pod snažnim pritiskom politike. Od 1992. u uporabi je bio udžbenik Ive Perića te je vrijedio sve do 2004. godine. Perićev udžbenik je po autoru teksta bio odraz vremena u kojem je nastao, pisan je kao reakcija na teško političko stanje i rat. Nakon donošenja Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda (2007.) dolazi do pojave novih udžbenika, napisanih novim programom. Za sam kraj autor ističe kako su udžbenici važan medij u prenošenju povijesnog znanja, trebala bi to biti mjesta na kojima se gradi kritički odnos prema prošlosti i sadašnjosti te stječu vještine koje omogućuju razumijevanje složene stvarnosti i suočavanje s kontradiktornim interpretacijama.

Zbornik *Kultura sjećanja* predstavlja interdisciplinarno istraživanje Hrvata, Srba i Bošnjaka. Nadasve je poučan jer nam daje šire aspekte na razdoblje Domovinskog rata i rata u Bosni i Hercegovini. Iznimno je važan jer radovi koji su objedinjeni u njemu nisu pisani subjektivno, nego pokušavaju prikazati istinu o događajima koji su obilježili stvaranje država. U zborniku se prikazuju problemi s kojima su se susretale i susreću se vjerske manjine, nacionalne manjine te ostali manje zastupljeni, no jako bitni elementi od kojih se tvore nastale države. Osobe koje se bave razdobljem rata, ne samo povjesničari već i politolozi, psiholozi, sociolozi trebaju pročitati navedeni zbornik kako bi što bolje razumjeli poredak minulih događanja na ovim prostorima.

Izabela Jakarić

Mato Lovrak. *Uzvišeno zvanje*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2011.

Zamjetnu pozornost medija i javnosti krajem 2011. godine izazvala je objava romana *Uzvišeno zvanje* u izdanju Mozaik knjige. Razlozi su višestruki, a među najvažnijim su činjenice da je autor romana Mato Lovrak, jedan od najobjavljivanijih hrvatskih dječjih književnika; da se radi o posthumno objavljenom rukopisu sačuvanom